

Lapsendatu pikk tee juurteni. Lapsendamissaladus ja õigus saada infot päritolu kohta.

Liis Saarna, MTÜ Oma Pere juhatuse liige, hooldus-, eestkoste ja lapsendajaperede koolitaja

Kirjutatu põhineb autori isiklikule kokkupuutele lapsendatute ja lapsendajatega ning kogemusele lapsendajaperede koolitajana. Levib erinevaid müüte lapsendatu päritolu otsingute kohta. On neid, kes arvavad, et seda teed ei tasuks üldse ette võtta, inimesel on uus pere ja eelnev tuleb unustada. Tihti ei teata, kust otsinguid üldse alustada ja pole ka selge, milline info on salastatud ja milline mitte. Lisaks tuleb arvestada, et kontaktide taastamine pärast pikki aastaid võib olla keerukas ka emotsionaalses mõttes. Kirjutise eesmärk on avada teemat ning mõtiskleda lapsendamissaladuse teemal.

Tänapäeval kõneldakse lapsendamisest kordi avatumalt, kui seda tehti aastakümneid varem. Paljud lapsendajad räägivad lapsele tema päritolust juba varases lapsepõlves. Siiski on Eestis veel inimesi, kes saavad oma lapsendamise loost teada alles täiskasvanueas. Tihti tuleb info mitte pereliikmete käest, vaid ilmneb juhuslikult mõne kauge sugulase või tuttava kaudu. Oma päritolu uurima hakates selgub aga, et päris terviklikku lugu kokku ei saagi, sest väärtuslikud killud on kaduma läinud.

Varasemalt oli kombeks, et lapsendamisest avalikult ei räägitud. Seda hoiti saladuses ja võib isegi öelda, et seda saladust soovitati hoida kogu elu. Põhjuseks toodi mõlema poole kaitsmine. Arvati, et see aitab uutel vanematel last paremini omaks võtta. Sel moel püüti ka kaitsta last eelarvamuste ja peret sekkumise eest väljaspoolt. Saladuse aspektist vaadates ei saa kõrvale jätta põhjuseid, miks jõudsid lapsed uude perre. Tihti olid selle taga abieluvälised suhted, vallaslapse staatus, alaealine ema, ühiskonna hukkamõist jne.

Kuigi meie perekonnaseadus räägib jätkuvalt lapsendamise saladusest ning kaitseb sellega nii lapse, pere kui ka sünnivanema privaatsust, on suhtumine sellesse tasapisi siiski muutunud. Perede koolitajad ja nõustajad märkavad, et uued pered on omaks võtmas mõtlemist, et lapse lugu enne lapsendamist ei peaks unustama, vaid seda annab erinevatel viisidel siduda olevikuga ning luua seeläbi kindlam ja tervem baas tulevikuks. Koolitajatena rõhutame teadlikult seda, et oma loo teadmine on lapsele väga oluline ning elu enne lapsendamist on mõjutanud lapse arengut, maailmataju ja enesetunnetust. Seda kõike on lapse kasvuperel oluline teada.

Olles kohtunud nii nende täiskasvanutega, kes teadsid oma lapsendamisest juba üles kasvades kui ka nendega, kes said sellest teada alles täiskasvanueas, on erinevus suur. Lapsendatud, kes said oma lapsendamisest alles hiljem teada, on tihti häiritud ja pettunud, et vanemad varjasid tõde. Paljudel tekib seetõttu segadus ka oma identiteediga: „kes olen mina, kui ma seni arvasin, et olen nii oma isa nägu“, „ma sain teada, et olen sünni järgi venelane, aga ei oska sõnagi seda keelt“. Keeruline on ka siis, kui selgub, et lapsendamisel on muudetud sünnikuupäeva. Eestis on tavaline, et lapsendamise puhul muudetakse lapse ees- ja perekonnanime. Aastatel 1970–1995 oli ka võimalik lapse sünnikuupäeva kolme kuu võrra nihutada. Kujutage ette olukorda, kus olete terve teadliku elu pidanud sünnipäeva veebruaris ja siis selgub, et tegelikult olete aprillikuu laps. Alates 2018. aastast on lapsendatutel võimalus oma sünniaega taastada.

Lapsendatul ei ole väga palju võimalusi ise oma juuri otsida, sest dokumendid on kaetud lapsendamissaladusega ning ega neist dokumentidestki saa teada kogu tõde või taastada kogu eelneva elu lugu. Dokumendid annavad fakte, infokilde, aga mälestused, emotsioonid ja tunded on talletunud inimestesse. Kui bioloogiline ema-isa, sugulased ei soovi kontakti lapsendatuga, siis pole kahjuks võimalik kuigi palju ära teha, ka ametnik ei saa kedagi sundida infot jagama. Tuleb arvestada igapäevaste põhjenduste ja soovidega ning loota, et võib-olla mingi aja pärast hakkab lapse sünnipere ise teise perre lapsendatu vastu huvi tundma.

Tihti lapsendatu ei vajagi kogu infot, mõnele piisab esialgu vaid faktist, et ta on lapsendatud. Juhtub, et lapsendatu, aimates oma tausta, ei julge vanemate käest täpsemalt oma loo kohta küsida, sest kardab lapsendajaid haavata. Pigem tunnevad lapsendatud soovi oma päritolu kohta enam teada saada siis, kui elus on toimunud suuremad muutused, olgu selleks siis iseseisvumine, abiellumine, lapse sünd või ka lapsendaja surm.

Perekonnaseadus reguleerib lapsendatu puhul juurte otsimist järgmiselt:

Täisealisel lapsendatul on õigus saada teavet oma lapsendamise fakti kohta sotsiaalkindlustusametilt, alaealisele lapsendatule laieneb sama õigus lapsendaja nõusolekul. Lisaks sellele on täisealisel lapsendatul või alaealisel lapsendatul lapsendaja nõusolekul õigus saada sotsiaalkindlustusametilt teavet oma bioloogiliste vanemate, vanavanemate ning õdede ja vendade kohta, kui nimetatud isikud on andnud nõusoleku vastava teabe avaldamiseks. Kui nõusolekut teabe edastamiseks ei anta, peab sotsiaalkindlustusamet jagama teavet eelnimetatud isikute kohta sellises ulatuses ja viisil, mis ei võimalda tuvastada lapsendatu bioloogilisi vanemaid, vanavanemaid, õdesid või vendi, kes ei ole teabe edastamiseks nõusolekut andnud. Kui lapsendatu soovib saada teavet oma alaealise lapsendatud bioloogilise õe või venna kohta, on õelt või vennalt nõusoleku küsimiseks vajalik lapsendaja eelnev nõusolek.

Praktikas tähendab see, et lapsendatul ei ole automaatselt õigust tutvuda oma lapsendamise toimikuga, sest selles sisalduvate andmete järgi oleks tal võimalik otsida üles bioloogilised vanemad, mis rikuks omakorda nende privaatsust. Seetõttu on ametnik justkui vahemees kahe poole vahel. Kui ametniku poole pöördub lapsendatu, kes soovib oma päritolust rohkem teada, siis ühtpidi ametnik nõustab ja vajadusel otsib infot lapsendatu kohta, seadus võimaldab jagada vaid nappi infot, mis lapsendatut aga kuigivõrd edasi ei aita ikka selleks, et kaitsta ka teise poole õigusi. Teiselt poolt võtab sama ametnik ühendust bioloogilise perega, et saada neilt nõusolek kohtumiseks, mida lapsendatu soovib. See on väga keerukas ja tihti head suhtlus- ja veenmisoskust nõudev töö. Näiteks peab ametnik kontakteeruma emaga, kellele sünnitusmajas lubati, et mitte keegi ei saa teada, et ta lapse ära andis. Ja siis, 45 aastat hiljem, võtab temaga ühendust ametnik ja annab teada, et tema poeg otsib oma ema. Isegi kui ema on poega kõik need aastad oma südames kandnud, on see tema jaoks igal juhul üllatav, ehmatav, isegi hirmutav. Seetõttu ei saa juuri otsides keskenduda vaid otsija tunnetele ja õigusele, vaid ka otsitava omadele, kes on omal moel samuti keerulises olukorras.

Mis on otsingu eesmärk?

Lapsendatu põhiline küsimus juuri otsides on MIKS? Millised olid minuga juhtunu põhjused? Millised minu vanemad välja näevad, kas oleme sarnased? Ehk saan ema kaudu teada midagi oma isast? Kas mul on õde või vend? Päritolupere otsimine võib olla seotud ka sooviga näidata uhkusega oma toimetulekut – näed, kui tubliks olen kasvanud! Juurte otsimine ei tähenda, et lapsendatu oma lapsendajaga rahulolematu on, vastupidi – enamasti ollakse õnnelik ja rahul. Samas on ju väga loomulik otsida oma juuri, teada neid.

Oma juurte otsinguga alustades oleks mõistlik läbi mõelda, mis on eesmärk, mida see võib kaasa tuua ja mis saab, kui otsimine ei anna oodatud tulemust?

Osad lapsendatud saavad kontakti ja ka kohtuvad oma sünnivanematega, sugulastega, õdede-vendadega. Need kohtumised on enamasti tulvil tundeid ja võivad kaasa tuua mälestuste jõulise esilekerkimise, mida ei pruugi olla kerge taluda. Lapsendatud võivad nende kohtumiste järgselt vajada nõustamist ja tuge spetsialisti poolt, et mõista end ja tulla toime keeruka tundeseguga, mida seesugused kohtumised vallandavad. On neid lapsendatuid, kes kontakti leides jäävad oma päritoluperega suhtlema, aga tihti varjutab neid taasleidmisi sünniema süütunne, isegi kui lapsendatu

tahab vaid head ega süüdistada kedagi. Siiski juhtub pigem harva, et jäädaksegi suhtlema ja kõik jätkub harmoonias. Tegelikult on enamus seesuguseid kontakte pigem ühe-kahekordsed: soovitakse korraks kohtuda, minevikuga rahu teha ja eluga edasi minna. Enamus juurte otsijaid on tunnistanud, et kohtumine sünniperega oli nende jaoks väga suure tähendusega, isegi kui sellest edaspidiseid suhteid ei arenenud.

Otsimisel võivad olla ka omad ohud, millele peaks mõtlema enne kontaktide jagamist. Kui seda on kord juba tehtud, saab teine pool ka edaspidi kontakti võtta. Tuleb arvestada, et lood on erinevad, näiteks on juhtumeid, kus mõni pere lastest on lapsendatud, teised kasvanud sünnivanematega ja paraku pole viimased oma eluga väga hästi toime tulnud. Tuleb ette solvumist ja pettumust, vahel arvatakse, et lapsendatu on saanud justkui hea elu peale ja peab teistele hüvitama kogu eelnenud halva.

Kohtumisest võib tulla ka suurt rõõmu, eriti kui kunagi lahutatud õed-vennad uuesti kokku saavad. Varasemalt oli üsna sagedane, et ühe pere lapsed lahutati ja pandi elama erinevatesse lastekodudesse, kontakte laste vahel ei hoitud. Ei ole haruldased ka lood, kus õed-vennad lapsendati erinevatesse peredesse ja alles täiskasvanueas selgus, et elati ühes linnas kogu elu.

Tulevik ja lapsendamine

Lapsendamissaladuse eesmärk on hoida privaatsust, aga selle eesmärk ei tohiks olla päritolu varjamine. Me oleme ühiskonnana liikunud avatuse poole, lapsevanemad on palju teadlikumad sellest, kuidas luua lapsega usalduslikke ja kestvaid suhteid. Lapsendamissaladus selle kõige rangemas mõttes on jäänud ajale jalgu. Me võiksime mõelda sellele, mida ja kuidas säilitada, et lapsendatul oleks tulevikus võimalik olemasolevatest infokildudest kokku panna terviklik pilt. Ka uus pere võiks saada rohkem infot lapse ja tema päritolu kohta, see peaks olema kokku kogutud ja dokumenteeritud. Aja jooksul paraku ununeb palju ja tihti ei oska uued vanemad küsida kõike, mis hiljem võib oluliseks osutuda. Sünnivanemad võiksid juba praegu olla valmis võimaluseks, et kunagi võib tema laps ta üles otsida. Samuti võiks olla loomulik, et täisealine inimene pääseks ligi oma lapsendamise andmetele.

Praegustel ja uutel lapsendajatel on suur roll ja vastutus toetada lapse teekonda, olla saatja ja mõistja. Avatult rääkides anname lapsele võimaluse saada rahulolevaks ja toimetulevaks inimeseks, kes usaldab oma vanemaid ja maailma. Aga selleks, et saaksime avatult rääkida, võiksime enne selgeks mõelda, keda ja kui palju me lapsendamissaladusega kaitseme.